

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ЖУЛКАНИЧ ВІКТОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 502.13.(477.87) (043.5)

**УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
В ТРАНСКОРДОННОМУ РЕГІОНІ**

08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Приходько Володимир Панасович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Третяк Антон Миколайович,
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління,
директор Навчально-наукового інституту
економіки та екології природокористування

кандидат економічних наук, доцент
Стецюк Михайло Петрович,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри землеустрою та кадастру

Захист відбудеться «05» грудня 2018 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.20 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «03» листопада 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Паламарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних умовах ринкового господарювання, в процесі забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та її регіонів зростає роль управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю. Поглиблення негативних тенденцій у використанні територіальних природних ресурсів, екстенсивний тип природокористування, завдання раціонального залучення територій у господарську систему зумовлюють необхідність розв'язання існуючих гострих суперечностей між екологією і економікою та вирішення проблем у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища.

Низкою специфічних особливостей, зумовлених геополітичним і гео економічним розміщенням характеризується транскордонний регіон Закарпаття, який межує з чотирма країнами-членами Європейського Союзу і потребує реалізації узгодженої спільної стратегії розвитку, зокрема у сфері використання природно-ресурсного потенціалу і охорони довкілля.

З огляду на зазначене, актуальним для транскордонного регіону є завдання поглибленого вивчення теоретико-методологічних засад управління у сфері охорони і відтворення навколишнього середовища, оскільки, сталий соціально-економічний розвиток досліджуваного регіону, насамперед, залежить від дотримання принципів раціонального природокористування, упровадження еколого-економічних і організаційних важелів управління природокористуванням.

Концептуальні засади управління природокористуванням, проблеми охорони навколишнього середовища висвітлено в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: І. Бистряков, П. Борщевський, В. Будзяк, В. Голян, А. Гранберг, Б. Данилишин, І. Дедю, В. Докучаєв, С. Дорогунцов, О. Дребот, Н. Зіновчук, С. Колесников, Г. Кулешова, Л. Мельник, В. Паламарчук, В. Трегобчук, А. Третяк, В. Третяк, М. Хвесик, Є. Хлобистов, О. Царенко та ін.

Дослідження питань природокористування, вирішення еколого-економічних проблем, удосконалення механізмів розвитку природоохоронних територій транскордонних регіонів знайшло відображення у працях Л. Газуда, Ф. Гамора, М. Голубець, М. Долішнього, І. Дяченко, В. Кравціва, М. Лендела, С. Попа, С. Стойка, Ю. Туниці, О. Фурдичка, В. Химинця, Г. Черевко та ін.

Незважаючи на наявність досліджень із зазначеної тематики, проблеми управління процесами природокористування транскордонного регіону, забезпечення і відтворення природних ресурсів, реалізація завдань удосконалення менеджменту природоохоронної діяльності, пошук пріоритетних напрямів підвищення ефективності реалізації природоохоронних заходів достатньою мірою не вивчені й потребують подальшого наукового дослідження. Важливість вирішення даних питань зумовили вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в контексті Концепцій «Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки» (2004), «Загальнодержавної

програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року» (2006); «Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (2011); Концепції «Реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні» (2017), які розроблялися відповідно до законодавчих актів Верховної Ради України, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України.

Дисертація є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри міжнародних економічних відносин Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за темою «Україна в системі європейської економічної та політичної інтеграції» (номер державної реєстрації 0116U003324; 2015–2019 рр.), в межах якої здобувачем сформульовано базові принципи та індикатори управління процесами раціонального і невиснажливого природокористування та охорони довкілля з врахуванням завдань економічного, екологічного та соціального розвитку транскордонних регіонів.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – обґрунтування теоретико-методологічних засад інтегрованого управління у сфері охорони і відтворення навколишнього середовища в транскордонному регіоні та оцінки його ефективності.

Реалізація визначеної мети зумовила потребу вирішення таких завдань:

- обґрунтувати теоретико-методологічні і прикладні основи управління природокористуванням, природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах;

- узагальнити і обґрунтувати еколого-економічні принципи й організаційні важелі управління природокористуванням і охороною довкілля;

- здійснити аналіз стану навколишнього середовища та засад формування механізму управління природокористуванням транскордонного регіону;

- обґрунтувати основні принципи раціонального природокористування та охорони природних ресурсів для транскордонних регіонів;

- розробити логічну функціонально-структурну схему механізму управління природоохоронною діяльністю транскордонного регіону;

- проаналізувати стан реалізації природоохоронних заходів та програм охорони навколишнього природного середовища в транскордонному контексті;

- обґрунтувати напрями удосконалення управління охороною і відтворенням природних ресурсів транскордонного регіону;

- удосконалити систему управління охороною та відтворенням природних ресурсів транскордонного регіону;

- обґрунтувати інституційно-економічні механізми удосконалення міжнародного співробітництва у сфері охорони і відновлення навколишнього середовища;

- розробити методичний підхід щодо інтегральної оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах;

- розробити модель механізму розвитку засад природокористування в транскордонному регіоні.

Об'єкт дослідження – процес управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища.

Предмет дослідження – теоретичні та методологічні основи організаційно-економічного забезпечення управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах.

Методи дослідження. Теоретичним базисом дисертаційного дослідження є класичні положення економічної теорії та теорії управління, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Методологічною основою дослідження є комплексний і системний підхід до аналізу категорії «природокористування» та застосування еколого-економічних й організаційних інструментів та важелів управління природокористуванням.

У роботі застосовано загальноприйняті в економічній науці методи дослідження: узагальнення та наукової абстракції – з метою конкретизації понятійного апарату; монографічний – при дослідженні засад управління природокористуванням; економічного аналізу й структурного синтезу – для характеристики особливостей управління природокористуванням у транскордонному регіоні; системно-структурного підходу – при дослідженні особливостей здійснення регіонального менеджменту процесів природокористування, функціонування природно-заповідних територій і об'єктів регіону; порівняльного аналізу – при адаптації міжнародного досвіду у сфері управління природоохоронною діяльністю, можливостей використання такого досвіду на регіональному рівні; стратегічного аналізу – для обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення управління природокористуванням і підвищення ефективності природоохоронних заходів; логічний – для узагальнення теоретичних засад і практичних положень дисертації у висновках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку теоретичних, методологічних, методичних та практичних положень, які визначають засади інтегрованого управління у сфері охорони і відтворення навколишнього середовища в транскордонному контексті та оцінки його ефективності.

До основних результатів дисертації, які відзначаються науковою новизною, належать такі:

вперше розроблено методичний підхід інтегральної оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю у сфері різних природних ресурсів у часовому і просторовому вимірі, який включає методи визначення інтегральних індексів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водних ресурсів на 1 км² території, на одного жителя та на 1000 євро валового регіонального продукту і відповідного інтегрального індексу як комплексної оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю;

удосконалено:

– поняття транскордонної природоохоронної діяльності регіону як діяльності регіонів, що межують щодо зменшення або усунення загроз екологічного характеру для здоров'я людей та природокористування;

– модель інтегрованого управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах, як складової міжнародного кластеру і яка включає сім блоків: транскордонні проекти у сфері природокористування; адаптовані стандарти, норми і правила; дольове фінансування заходів: держава, регіони,

територіальні громади, меценати, фонди тощо; групу управління проектом; виконавці проекту; моніторингова група проекту; місцеві, регіональні та національні програми і проекти у сфері природокористування;

– функціонально-структурну схему механізму транскордонного управління природоохоронною діяльністю, яка, на відміну від існуючої, включає: інституційний блок; блок з визначення цілей та прийняття рішень; блок з реалізації рішень; моніторинговий блок;

дістали подальший розвиток:

– принципи раціонального природокористування для транскордонних регіонів, зокрема: узгодження природоохоронного законодавства суміжних країн та посилення моніторингу за його дотриманням та ін.;

– напрями підвищення ефективності управління процесами природокористування та охорони довкілля транскордонних територій, які, на відміну існуючих, включають розроблення стратегічних і операційних цілей та завдань стратегії регіонального розвитку та еколого-економічні й організаційні важелі управління природокористуванням;

– механізм розвитку природокористування в транскордонному регіоні, який, на відміну від існуючого, включає механізми управління природокористуванням в транскордонному регіоні та механізми забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення і наукові результати, викладені в дисертації, спрямовано на удосконалення процесів управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю з метою забезпечення сталого еколого-економічного і соціального розвитку проблемних транскордонних регіонів можуть бути використані при формуванні коротко- та середньострокових програм їх розвитку. Практичне використання одержаних результатів і реалізація науково-методичних положень, висновків та пропозицій сприятиме формуванню ресурсно-функціональних, організаційно-економічних та нормативно-правових передумов для розроблення і реалізації природоохоронних заходів і програм на транскордонних територіях.

Основні положення, висновки і результати дисертаційного дослідження використано Департаментом екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації при виконанні «Програми перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006–2020 роки» та при підготовці змін до «Програми охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області на 2016–2018 роки»; Управлінням зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва при підготовці «Програми розвитку співробітництва на 2018 р. між Закарпатською обласною державною адміністрацією (Україна), Закарпатською обласною радою (Україна) та Загальними Зборами області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) і «Програми спільних дій Пряшівського самоврядного краю та Закарпатської обласної державної адміністрації, Закарпатської обласної ради на період з травня 2017 по травень 2018 р.»; в роботі Ужанського національного природного парку

(Закарпатська область) при реалізації природоохоронних заходів та підвищенні рекреаційного природокористування.

Матеріали і результати дисертаційного дослідження знайшли застосування у навчальному процесі факультету міжнародних економічних відносин Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» при проведенні лекційних та семінарських занять з дисциплін: «Міжнародні економічні відносини», «Регіональна політика ЄС», «Економіка регіонів та зовнішньоекономічні зв'язки України», «Інвестиційна політика», «Управління проектами», «Методи аналізу та прийняття рішень в економіці».

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано здобувачем особисто. В дослідженні викладено авторський підхід щодо організаційно-економічних основ управління процесами природокористування та охорони навколишнього середовища. Авторіві особисто належать наукові ідеї роботи, теоретичні розробки, пропозиції, обґрунтування методів дослідження та висновки, які знайшли відображення в опублікованих наукових працях.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної економіки: методологія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах» (м. Ужгород – Мукачево, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи» (м. Ужгород, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини» (м. Рахів, 2016 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці» (м. Ужгород, 2018 р.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 13 наукових працях, з яких стаття у науковому фаховому виданні України, 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави, 6 тез наукових доповідей

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки. Робота містить 41 таблицю, 10 рисунків. Список використаних джерел налічує 189 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача у вирішенні поставлених завдань.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи управління у сфері охорони і відтворення навколишнього природного середовища в транскордонному контексті» досліджено теоретичні основи управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах та методологічні основи інституційного забезпечення управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах.

Науковими дослідженнями і практикою господарювання на прикордонних територіях доведено, що в системі транскордонних екосистем екологічно цілісне природокористування, охорона і раціональне використання природних ресурсів, попередження екологічних загроз не може бути досягнуто зусиллями однієї країни. Постає потреба активізації міжрегіонального й транскордонного співробітництва в межах екосистем, насамперед, прикордонних регіонів, суміжних країн. Важливим є створення спільних транскордонних заповідників і парків на прилеглих територіях за межами державних кордонів, забезпечення експлуатації екосистеми прикордонних регіонів, організації управління ними.

До основних джерел транскордонних екологічних загроз природоохоронної діяльності відносимо: транскордонний перенос речовин, що забруднюють атмосферне повітря; порушення природних екосистем транскордонного характеру; транскордонний перенос речовин, що забруднюють поверхневі води; втрата біологічного різноманіття транскордонного характеру; транскордонні природні стихійні явища; забруднення ґрунтів.

Встановлено, що в господарському освоєнні природно-ресурсного потенціалу важлива роль належить формуванню стратегічних пріоритетів інституціональних змін у сфері раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. Відповідно, обґрунтовано, що транскордонну природоохоронну діяльність регіону необхідно трактувати як діяльність регіонів щодо зменшення або усунення загроз екологічного характеру для здоров'я людей, життєдіяльності територіальних громад та природокористування, зумовлену, зокрема, результатами міждержавної та міжрегіональної співпраці у подоланні таких загроз та організація здійснення спільних заходів (наукових, організаційно-управлінських, законодавчо-нормативних тощо) у галузі природокористування.

На основі узагальнення матеріалів наукових досліджень для транскордонних регіонів сформовано такі принципи раціонального природокористування в транскордонному регіоні:

- забезпечення раціонального природокористування та охорони природних ресурсів;
- адекватність рівня споживання природних ресурсів;
- взаємозв'язок антропогенного навантаження і можливість самовідновлення природно-ресурсного потенціалу регіону;
- збереження просторової цілісності компонентів природно-ресурсного потенціалу в ході їх кругообігу та використання;

- збереження екосистеми шляхом забезпечення виробничого і природного рівня інтенсивності природокористування;
- пріоритет вимог екологічної безпеки;
- узгодження природоохоронного законодавства суміжних країн та посилення моніторингу за його дотриманням.

Викладені принципи раціонального природокористування в транскордонному регіоні є пріоритетними, їх реалізація сприятиме соціально-економічному розвитку транскордонних територій у поєднанні із захистом довкілля та турботою про нього. Дотримання зазначених принципів покликане зберегти та раціонально використовувати природні ресурси і навколишнє середовище в транскордонних регіонах, а також мирному врегулюванню суперечок щодо охорони навколишнього середовища між різними країнами.

Виявлено дію принципів раціонального природокористування на екосистему транскордонного регіону в процесі господарського використання і споживання природних ресурсів з урахуванням взаємозв'язку антропогенного навантаження і можливостями самовідновлення природно-ресурсного потенціалу регіону, утвердження пріоритетності екологічної складової сталого розвитку екосистеми перед господарською. Доведено необхідність збереження рівноваги системи через погодження виробничого і природного ритмів, узгодження природоохоронного законодавства України та суміжних країн, посилення моніторингу за його дотриманням.

Встановлено, що у сучасній системі управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах залишаються неврегульованими питання розроблення та контролю за виконанням нормативно-правових актів щодо природоохоронної діяльності. Нормативно-правове забезпечення природоохоронної діяльності на прикордонних територіях доцільно характеризувати відповідно до сучасних рівнів здійснення транскордонної співпраці у сфері охорони довкілля, а саме через міжнародний, державний, міждержавний, регіональний та локальний рівні та виокремити блок інтегрованого управління природоохоронною діяльністю пов'язаною із транскордонним співробітництвом, включивши єврорегіони (кластери), що створені на території України та сусідніх держав.

Запропоновано логічну модель інтегрованого управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах (рис. 1).

В межах кластеру для Закарпаття виділено окремий блок інтегрованого управління природоохоронною діяльністю, пов'язаною із транскордонним співробітництвом, включивши єврорегіони, що створені на території України та сусідніх держав. Дана модель дозволить на міждержавному рівні здійснювати інституціональне забезпечення управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах.

У другому розділі «**Стан управління у сфері охорони і відтворення навколишнього природного середовища в транскордонному контексті**» здійснено аналіз стану природокористування й охорони навколишнього середовища транскордонного регіону, оцінку стану реалізації природо-

охоронних заходів і програм транскордонної співпраці та проаналізовано еколого-економічні важелі управління природокористуванням.

Рис. 1. Логічна модель інтегрованого управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах*

Примітка. *Розроблено автором

Відзначено, що на території Закарпатської області основу природно-ресурсного комплексу становить потенціал водних (19,1 млн грн), рекреаційних (17,1 млн грн), земельних (сільськогосподарських угідь) (11,7 млн грн) та лісових (10,6 млн грн) ресурсів.

Як свідчать результати оцінки (табл. 1), головна роль в потенціалі природних ресурсів у межах області належить лісовим і земельним ресурсам, які використовуються відповідно на 113,7 та 106,9 %, тоді як в межах прикордонного регіону найбільше значення має рекреаційний потенціал, який використовується тільки на 1,5 %. Основними завданнями в рекреаційному природокористуванні є його освоєння, збереження та упорядкування рекреаційних навантажень на ландшафти. Незадовільно використовуються мінеральні і водні ресурси. В цілому, наявний потенціал природних ресурсів використовується тільки на 41,6 %.

Встановлено тенденцію змін загального стану земельного фонду природокористування по Закарпатській області станом на 2000–2015 роки. Так, за період 2000–2015 рр. мало місце значне збільшення усіх земель оздоровчого

призначення – 80 %, природоохоронного призначення (ПЗФ) – 24,1 % та рекреаційного – 15,3 %. Станом на 2015 рік найбільша питома вага земель зайнята лісами та лісовкритими площами – 56,8 %, а також сільсько-господарськими землями – 36,8 %. Для Закарпатської області з усіх земель незначний відсоток мають землі природоохоронного та рекреаційного призначення – відповідно 14 та 8,5 %.

Таблиця 1

**Оцінка існуючого використання природно-ресурсного потенціалу
Закарпатської області станом на 2016 рік***

Характеристика та одиниці виміру	Оцінка потенціалу природних ресурсів					
	Мінеральних	Водних	Земельних сільсько-господарських	Лісових	Фауністичних	Природно-рекреаційних
оцінка 1 га, грн/га	1460,3	14922,5	26741,9	16565,4	45,6	13553,5
площа, га	1268,2	1278,9	438,9	638,3	1080,0	1261,9
загальна вартість потенціалу, млн грн	1851,9	19084,4	11737,2	10573,5	49,3	17103,4
в %	3,1	31,6	19,4	17,5	0,1	28,3
площа існуючого використання, га	0,8	19,1	469,2	725,6	711,4	188,4
вартість існуючого використання, млн грн	1,1	285,0	12547,2	12019,8	32,4	255,3
Питома вага використання існуючого потенціалу, %	0,0	15,4	106,9	113,7	65,7	1,5

Примітка. *Розраховано автором

Встановлено, що за валовими та питомими показниками щодо викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря та скидів забруднених стічних вод у поверхневі водойми за період 2005–2016 рр. в Українсько-Польських та Українсько-Словацьких регіонах спостерігаються значні відмінності не на користь українських регіонів. Асиметрія між ними значна і досягає 5 разів за питомими викидами на одиницю території й понад 7 разів за викидами на одиницю населення. Ще вищі показники за питомими значеннями скидів забруднених стоків: у розрахунку на одиницю території вони сягають 16 разів, на одиницю населення – 19 разів.

Встановлено, що приведена загальна інформація про стан виконання природоохоронних заходів, фінансування яких здійснювалось за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у період 2003–2017 рр., свідчить, що загальна кількість заходів становила – 21, з них 10 – виконано та 11 – частково виконано (ступінь готовності природоохоронного заходу коливається від 10 до 74 %). В 2009, 2014, 2015, 2016 рр. фінансування не проводилося. Дані щодо фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього

природного середовища у 2003–2017 рр. свідчать, що за цей період загальна кількість заходів становила – 212, з них 160 – виконано, 38 – частково виконано (ступінь готовності природоохоронного заходу коливається від 7 до 90 %), 5 – не виконано, повернуто кошти та 8 – фінансування не здійснилося (2012 р.).

Нині попередньо здійснювані спільні міждержавні проекти в рамках «Програми транскордонного співробітництва «Європейського інструменту сусідства Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2014–2020» не завершено та станом на 01.01.2018 р. припинено через відсутність фінансування.

На основі узагальнення наукових підходів та авторських досліджень щодо засад управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища в транскордонному регіоні обґрунтовано необхідність застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання, забезпечення менеджменту ефективності економічного механізму природокористування на основі збалансованого поєднання регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру.

У третьому розділі **«Напрями удосконалення системи управління у сфері охорони і відтворення навколишнього природного середовища транскордонних регіонів»** обґрунтовано шляхи підвищення ефективності процесів природокористування та охорони довкілля транскордонних територій; оцінку ефективності управління природоохоронної діяльності в транскордонному регіоні та інституційно-економічні інструменти удосконалення міжнародного співробітництва у сфері охорони і відновлення навколишнього природного середовища.

Обґрунтовано, що до основних напрямів удосконалення системи управління у сфері охорони і відтворення навколишнього природного середовища Закарпатського транскордонного регіону відносяться: інституційне середовище, планування та прогнозування процесів природокористування; комплексний моніторинг і облік природних ресурсів; економічна оцінка природних ресурсів; створення транскордонних біосферних заповідників та упорядкування ландшафтів; диференціація платежів за використання природних ресурсів та за порушення навколишнього середовища; капіталізація природних ресурсів; використання зарубіжного досвіду управління природокористуванням; формування екологічної свідомості населення та підготовка кадрів у сфері управління природокористуванням.

Доведено, що транскордонне співробітництво вимагає не просто узгоджених дій, а створення інститутів управління через систему програм (наукових і соціально-економічних та екологічних), фондів (фінансових і страхових), мереж моніторингу тощо. Оптимальним є не стільки розроблення і реалізація узгодженого плану дій країн (прикордонних регіонів) та нормативно-правових підстав, а й механізм оцінки їх ефективності. Однак, аналіз напрацювань провідних українських фахівців показує, що не існує єдиного підходу до визначення ефективності транскордонної співпраці, також в Україні практично відсутня методична база оцінки ефективності управління природо-

охоронною діяльністю в транскордонних регіонах. Відмітимо також, що не сформовано загальноприйнятую методику оцінки ефективності транскордонної співпраці і серед зарубіжних дослідників. Таким чином, ця проблема потребує подальшого вирішення і розроблення методики оцінки ефективності транскордонної співпраці. Суттєвим недоліком українських досліджень ефективності транскордонного співробітництва є обмежене використання економетричного інструментарію, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості країн і регіонів, часову структуру даних, залежності між регіонами в просторі тощо.

Запропоновано для оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах у просторовому та часовому вимірі для відповідних територій застосувати методичний підхід розрахунку інтегрального індексу $I (інт.)$, який характеризує комплексну оцінку ефективності управління природоохоронною діяльністю у транскордонних регіонах та вираховується за формулою 1:

$$I (інт.) = I_1 (інт.)_{\delta} \times I_2 (інт.)_{\delta} \times I_n (інт.)_{\delta}, \quad (1)$$

де $I_{1...n} (інт.)_{\delta}$ – інтегральний індекс оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю у відповідній сфері, яка проводиться для відповідного ресурсу до базової території.

Індикатор рівня ефективності управління природоохоронною діяльністю у сфері тих чи інших природних ресурсів запропоновано характеризувати за шкалою, яка включає такі рівні оцінки: при значенні індексу ефективності управління $I (інт.)$ від 0,00 до 10,0 – ефективність управління висока, при значенні $I (інт.)$ від 10,01 до 20,0 – ефективність управління достатня, при значенні $I (інт.)$ від 20,01 до 30,0 – ефективність управління низька, при значенні $I (інт.)$ від 30,01 і більше – ефективність управління незадовільна.

Розраховано для території Закарпатської області та суміжних з нею регіонів Кошицького і Пряшівського країв Словацької Республіки та Підкарпатського воєводства Республіки Польща інтегральні індекси для сфер охорони атмосферного повітря $I_1 (інт.)$ та охорони водних ресурсів $I_2 (інт.)$.

Установлено, що рівень ефективності управління природоохоронною діяльністю в Закарпатській області незадовільний (комплексний інтегральний індекс $I (інт.)=23,86$), який спричинений високим індексом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря – 27,43. Також відзначено, високий показник даного індексу в Кошицькому краї Словацької Республіки, який зумовлений тим, що Кошицький край має високу частку металургійної промисловості.

Обґрунтовано доцільність створення на транскордонних територіях регіону природоохоронного кластеру, як інституційно-організаційної форми транскордонної співпраці, важливого інструменту вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем названих територій (рис. 2).

Визначено, що складовими природоохоронного кластеру мають стати поряд з виробничими суб'єктами господарювання – сільськогосподарськими підприємствами, державними лісгоспами, лісопереробними підприємствами,

транспортними організаціями, заповідні природні об'єкти та організації сфери обслуговування: курортно-рекреаційні заклади, туристичні фірми, суб'єкти утилізації відходів. До структури природоохоронного кластеру варто включити й освітні та науково-дослідні заклади, які здійснюють наукові дослідження та підготовку й перепідготовку спеціалістів з природоохоронної діяльності, управління кластерною організацією.

Рис. 2. Структура природоохоронного кластеру транскордонного регіону*
Примітка. *Розроблено автором

Запропоновано для належного функціонування транскордонного природоохоронного кластеру створити координаційний центр, який би забезпечував взаємодію безпосередніх учасників транскордонного природоохоронного кластера між собою та з органами місцевої влади, інвесторами, іншими управлінськими структурами. Для легітимізації функціонування пропонованого кластеру слід узгодити законодавчі та нормативні акти у сфері екологічного менеджменту країн-учасниць кластеру, врегулювати питання правового статусу транскордонного природоохоронного кластеру, умови створення різних фондів та програм існування в межах кластеру, форми кредитування учасників та ін.

Запропоновано логічну модель інституційно-економічного (фінансового) механізму управління природокористуванням в транскордонному регіоні (рис. 3), яка включає механізми управління природокористуванням в транскордонному регіоні (адміністративно-правовий, економічний (фінансовий), соціально-моральний, організаційний); механізми забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу (облік, прогнозування використання, інтегроване землевпорядне планування землекористування, організація землекористування, мотивація ефективного землекористування, моніторинг, контроль).

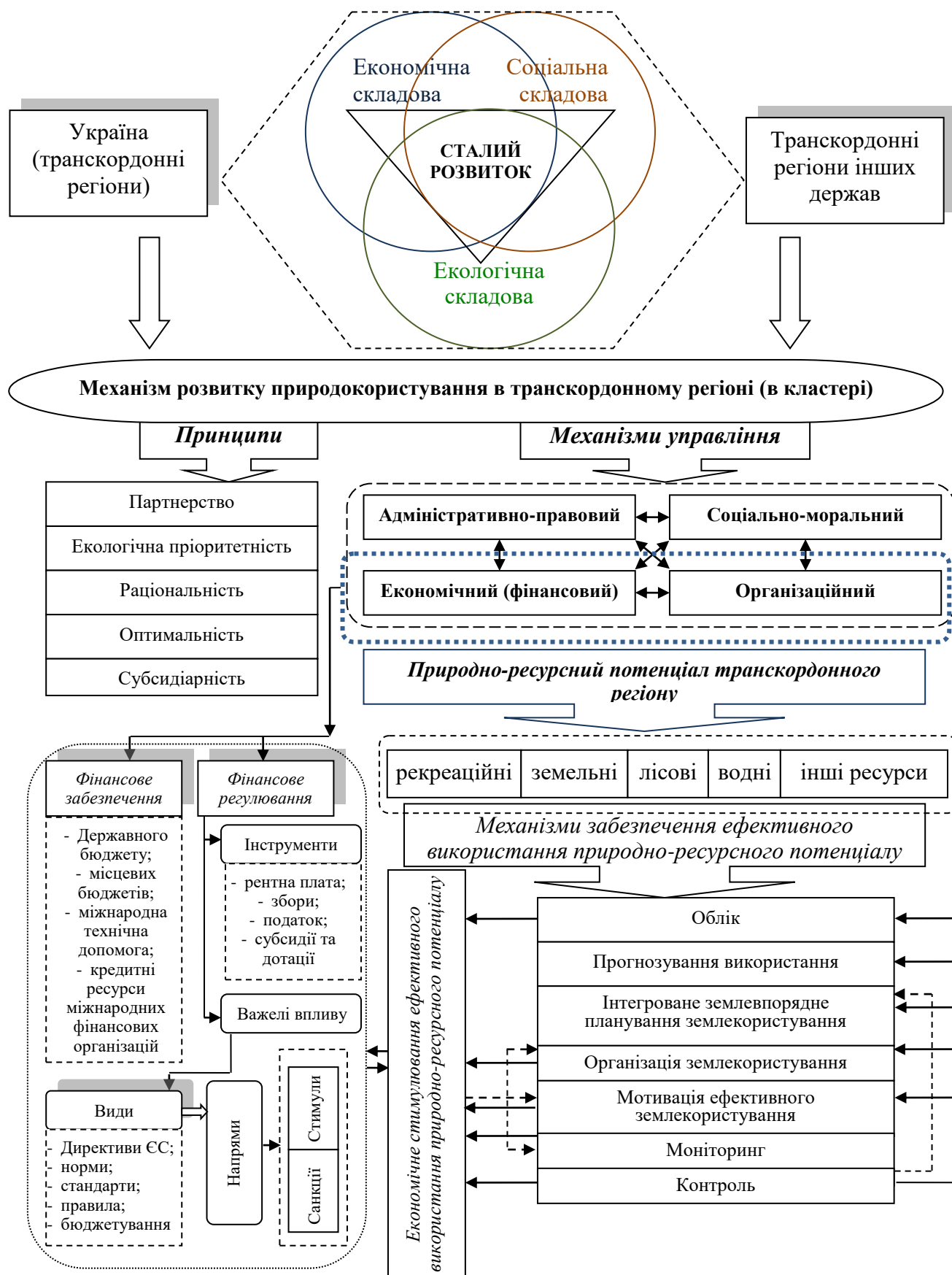

Рис. 3. Логічна модель інституційно-економічного (фінансового) механізму управління природокористуванням в транскордонному регіоні*

Примітка. *Розроблено автором; → прямиий зв'язок; --▶ зворотній зв'язок

Застосування даної моделі дозволить здійснювати комплексне (інтегроване) управління природоохоронною діяльністю на міждержавному рівні у відповідному кластері. У цьому контексті слід акцентувати увагу на інституційних передумовах для формування в транскордонному регіоні Закарпаття сучасних транскордонних інноваційних партнерств, транскордонних кластерів тощо.

ВИСНОВКИ

Основним науковим результатом дисертації є вдосконалення теоретико-методологічних засад управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища, обґрунтування напрямів підвищення ефективності природоохоронних заходів у транскордонному регіоні, розроблення методичних засад оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю.

Отримані наукові та практичні результати дозволили зробити такі висновки:

1. Обґрунтовано, що транскордонну природоохоронну діяльність регіону необхідно трактувати як діяльність межуючих регіонів щодо зменшення або усунення загроз екологічного характеру для здоров'я людей, життєдіяльності територіальних громад та природокористування, зумовлену, зокрема, результатами міждержавної та міжрегіональної співпраці у подоланні таких загроз та організація здійснення спільних заходів (наукових, організаційно-управлінських, законодавчо-нормативних тощо) у галузі природокористування.

2. Визначено, що транскордонне управління природоохоронною діяльністю – це спільні дії держав та транскордонних регіонів, спрямовані на встановлення і поглиблення екологічних, економічних, соціальних, науково-технічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національно-адаптованим законодавством щодо зменшення або усунення загроз екологічного характеру для здоров'я людей та природокористування.

3. Запропоновано удосконалену схему чинників транскордонної природоохоронної діяльності, яка включає: транскордонний перенос речовин, що забруднюють атмосферне повітря, порушення природних екосистем транскордонного характеру, транскордонний перенос речовин, що забруднюють поверхневі води, втрата біологічного різноманіття транскордонного характеру, транскордонне виснаження природних ресурсів, транскордонні природні стихійні явища та забруднення ґрунтів.

4. Визначено основні сім принципів раціонального природокористування для транскордонних регіонів: 1) забезпечення раціонального природокористування та охорони природних ресурсів; 2) адекватність рівня споживання природних ресурсів; 3) взаємозв'язок антропогенного навантаження і можливість самовідновлення природно-ресурсного потенціалу

регіону; 4) збереження просторової цілісності компонентів природно-ресурсного потенціалу в ході їх кругообігу та використання; 5) збереження екосистеми шляхом забезпечення виробничого і природного рівня інтенсивності природокористування; 6) пріоритету вимог екологічної безпеки; 7) узгодження природоохоронного законодавства суміжних країн та посилення моніторингу за його дотриманням.

5. Запропоновано логічну функціонально-структурну схему механізму транскордонного управління природоохоронною діяльністю яка включає: інституційний блок (законодавчо-нормативне та організаційно-управлінське забезпечення); блок з визначення цілей та прийняття рішень (органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, включаючи цільові екологічні); блок з реалізації рішень (методи, інструменти, програми, заходи (включаючи транскордонні), просторове землевпорядне та містобудівне планування, замовники, виконавці); моніторинговий блок (моніторингові служби та структури).

6. Розроблено логічну модель інтегрованого управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах, як складової міжнародного кластеру і яка включає блоки: транскордонні проекти у сфері природокористування; адаптовані стандарти, норми і правила; дольове фінансування заходів: держави, регіони, територіальні громади, меценати, фонди тощо; групу управління проектом; виконавці проекту; моніторингова група проекту; місцеві, регіональні та національні програми і проекти у сфері природокористування.

7. Встановлено, що серед природних ресурсів Закарпатської області найбільше значення мають водні (31,5 %), рекреаційні (28,6 %), земельні (19,4 %) та лісові (17,4 %) ресурси. Основу природно-ресурсного комплексу становить потенціал водних (19,1 млн грн), рекреаційних (17,1 млн грн), земельних (сільськогосподарських угідь) (11,7 млн грн) та лісових (10,6 млн грн) ресурсів. Разом з тим, як свідчать отримані результати оцінки існуючого стану використання природно-ресурсного потенціалу, головна роль в межах області належить лісовим і земельним ресурсам, які використовуються на 113,7 та 106,9 %, тоді як в межах прикордонного регіону для співпраці найбільше значення має природно-рекреаційний потенціал, який використовується тільки на 1,5 %. В цілому, наявний потенціал природних ресурсів використовується тільки на 41,6 %.

8. Встановлено, що природно-ресурсний потенціал регіону використовується та охороняється незадовільно, а екологічна політика наших європейських сусідів значно ефективніша. З'ясовано, що у країнах ЄС частка екологічних податків складає у сукупному ВВП країн-членів в середньому 2,4 %, в Україні він становить близько 0,2 % ВВП. Враховуючи недостатність коштів, що виділяються в Закарпатській області на природоохоронні заходи, є необхідність збільшення розміру екологічного податку та підвищення ефективності використання ресурсів.

9. Визначено, що трансформаційні зміни в транскордонних регіонах тісно пов'язані з розробленням міждержавних, державних, регіональних і локальних

стратегій щодо економіко-соціально-екологічного розвитку як України і її регіонів, так і транскордонних регіонів інших держав та визначенням єдиної мети і завдань перетворень, конкретизацією пріоритетних напрямів екологічного, економічного і соціального розвитку, пошуком шляхів їх практичної реалізації. Саме тому, транскордонні регіони потребують інтегрованої (міждержавної) стратегії, яка б сприяла раціональному використанню природних ресурсів і забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки життєдіяльності людини. Доведено, що для Закарпатської області серед основних напрямів підвищення ефективності управління процесами природокористування та охорони довкілля транскордонних територій є удосконалення рекреаційно-туристичного кластеру, як одного із складових соціально-економічного зростання регіону та транскордонного співробітництва. Це вимагає здійснення економічної оцінки вартості природних ресурсів як складових національного багатства, як знаряддя економічного регулювання взаємодії виробництва та оточуючого природного середовища та відображення їх вартості у бухгалтерському обліку.

10. Розроблено методичний підхід інтегральної оцінки ефективності управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах у просторовому та часовому вимірі для відповідних транскордонних територій. Як індикатор характеристики рівня ефективності управління природоохоронною діяльністю у сфері тих чи інших природних ресурсів ($I (int.)$) запропоновано відповідну шкалу, яка включає такі рівні оцінки: при значенні індексу ефективності управління $I (int.)$ від 0,00 до 10,0 – ефективність управління висока, при значенні $I (int.)$ від 10,01 до 20,0 – ефективність управління достатня, при значенні $I (int.)$ від 20,01 до 30,0 – ефективність управління низька, при значенні $I (int.)$ від 30,01 і більше – ефективність управління незадовільне. Встановлено, що інтегральна оцінка рівня ефективності управління природоохоронною діяльністю у регіонах транскордонної співпраці характеризується для Закарпатської області та Кошицького краю Словацької Республіки як незадовільна, для Підкарпатського воєводства Республіки Польща та Пряшівського краю Словацької Республіки як висока ефективність управління.

11. Розроблено модель механізму розвитку засад природокористування в транскордонному регіоні, яка включає: механізми управління природокористуванням в транскордонному регіоні (адміністративно-правовий, економічний (фінансовий), соціально-моральний, організаційний); механізми забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу (облік, прогнозування використання, інтегроване землевпорядне планування землекористування, організація землекористування, мотивація ефективного землекористування, моніторинг, контроль).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у науковому фаховому виданні України:

1. Жулканич В. О. Основні засади управління природокористуванням у транскордонних регіонах. Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. 2017. Вип. 14 (55). С. 64–85.

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Жулканич В. О. Українсько-угорське співробітництво на прикордонних водах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2013. Вип. 2 (39). Ч. 2. С. 98–100.

3. Жулканич В. О. Природно-заповідні території в системі охорони навколишнього середовища прикордонного регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2014. Вип. 1 (42). С. 266–269.

4. Жулканич В. О. Моніторинг в системі охорони і відтворення навколишнього природного середовища. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 229–233.

5. Жулканич В. О. Еколого-економічні й організаційні важелі управління природокористуванням. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 1 (51). С. 28–37.

6. Лендел М. А., **Жулканич В. О.** Особливості сталого управління розвитком лісопромислового комплексу Закарпатської області. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2018. Вип. 1 (9). С. 105–110. *(Здобувачем охарактеризовано основні напрями покращення ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів на основі невиснажливого лісокористування).*

Стаття у науковому виданні іншої держави

7. Zhulkanych V. Peculiarities of environmental management and nature protection in Ukraine. Perspectives. Journal of Economic Issues. 2017. Vol. 1. P. 117–127.

Тези наукових доповідей:

8. Жулканич В. О. Регіональні аспекти забезпечення сталого розвитку Закарпаття. Розвиток національної економіки: методологія та практика: Міжнародна науково-практична конференція, м. Івано-Франківськ, 15–16 квітня 2014 року: тези доповіді. Івано-Франківськ, 2014. С. 113–115.

9. Жулканич В. О. До питання екології і охорони навколишнього середовища транскордонного регіону. Розвиток національної економіки: теорія і практика: Міжнародна науково-практична конференція, м. Івано-Франківськ, 3–4 квітня 2015 року: тези доповіді. Івано-Франківськ, 2015. С. 409–410.

10. Жулканич В. О. Пріоритетні завдання охорони навколишнього середовища регіону. Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Міжнародна науково-практична конференція,

м. Ужгород, 24–25 квітня 2015 року: тези доповіді. Ужгород – Мукачево, 2015. С. 223–225.

11. Жулканич В. О. Пріоритети екологічної політики у сфері природокористування. Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 15–16 квітня 2016 року: тези доповіді. Ужгород, 2016. С. 176–178.

12. Жулканич В. О. Основні принципи і завдання сталого управління лісами регіону в системі раціонального природокористування. Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини: Міжнародна науково-практична конференція, м. Рахів, 2–4 вересня 2016 року: тези доповіді. Хмельницький, 2016. С. 131–134.

13. Жулканич В. О. Основні напрями забезпечення ефективності раціонального природокористування і охорони довкілля. Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Ужгород, 18–19 квітня 2018 року: тези доповіді. Ужгород, 2018. С. 394–396.

АНОТАЦІЯ

Жулканич В. О. Управління природоохоронною діяльністю у транскордонному регіоні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.

Дисертацію присвячено вирішенню актуального наукового завдання щодо удосконалення управління природоохоронною діяльністю в транскордонному регіоні. Виявлено дію принципів раціонального природокористування на екосистему транскордонного регіону в процесі господарського використання і споживання природних ресурсів.

Здійснено аналіз стану природно-заповідного фонду транскордонного регіону (Закарпатська область). Виявлено, що темпи розвитку природно-заповідного фонду менші від задекларованих у програмних документах.

Проаналізовано стан реалізації регіональних і транскордонних (міжнародних) програм раціонального управління природними ресурсами та заходів щодо охорони навколишнього середовища транскордонних територій.

Запропоновано логічну функціонально-структурну схему механізму транскордонного управління природоохоронною діяльністю яка включає: інституційний блок; блок з визначення цілей та прийняття рішень; блок з реалізації рішень; моніторинговий блок. Розроблено також логічну модель інтегрованого управління природоохоронною діяльністю в транскордонних регіонах, як складової міжнародного природоохоронного кластеру.

Ключові слова: транскордонний регіон, система природокористування, охорона навколишнього середовища, організаційно-економічний механізм управління, розвиток, принципи, важелі, інструменти.

АННОТАЦІЯ

Жулканич В. А. Управление природоохранной деятельностью в трансграничном регионе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 «Экономика природопользования и охраны окружающей среды». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2018.

Диссертация посвящена решению актуальной научной задачи по совершенствованию управления природоохранной деятельностью в трансграничном регионе. В работе обосновано базовые положения по управлению природопользованием и сферой охраны и воспроизводства окружающей природной среды, а природоохранная территория трансграничного региона рассматривается как эколого-социально-экономическая система.

Доказано, что в условиях активизации функционирования трансграничных регионов, реализации процессов совместного сотрудничества на межгосударственном, региональном и локальном уровне важным является обеспечение уменьшения техногенной нагрузки на окружающую среду, совершенствования управления природопользованием и охраной окружающей среды, достижение уровня экологической безопасности трансграничных территорий.

Признано, что наиболее активным уровнем эколого-экономических систем является региональный, а региональное производство, условия хозяйствования определяют характер экономической специализации территории, развитие видов экономической деятельности, объемы загрязнений и интенсивность воздействия на окружающую среду.

Доказано, что в условиях углубления рыночных преобразований и реализации приоритетов социально-экономического развития страны и ее регионов целесообразно обеспечение генезиса институциональных трансформаций и совершенствования хозяйственного механизма в сфере управления природоохранной деятельностью.

Выявлено действие принципов рационального природопользования на экосистему трансграничного региона в процессе хозяйственного использования и потребления природных ресурсов с учетом взаимосвязи антропогенной нагрузки и возможностями самовосстановления природно-ресурсного потенциала региона, утверждение приоритетности экологической составляющей устойчивого развития экосистемы перед хозяйственной. Доказана необходимость сохранения равновесия системы путем согласования производственного и природного ритмов, согласования природоохранного

законодательства Украины и сопредельных стран, усиления мониторинга за его соблюдением.

Обоснована необходимость осуществления комплексной эколого-экономической оценки природных ресурсов, определения общественной экономической, социальной, экологической полезности природно-ресурсного потенциала.

Осуществлен анализ природно-заповедного фонда трансграничного региона (Закарпатская область) по показателям (общее количество объектов природно-заповедного фонда, их площадь, процент заповедности и т. д.), характеризующим динамические изменения их состояния. Выявлено, что темпы развития природно-заповедного фонда меньше задекларированы в программных документах.

Раскрыто действие составляющих механизма управления природопользованием, основанного на разработке и реализации природоохранных программ, использовании результатов мониторинга и контроля за процессами природопользования, осуществлении экологической экспертизы и воспитании экологического мировоззрения населения. Важным в процессе утверждения действенности механизма управления является финансовое и правовое обеспечение процессов природопользования.

Проанализировано состояние реализации региональных и трансграничных (международных) программ рационального управления природными ресурсами и мероприятий по охране окружающей среды, направленных на обеспечение эколого-безопасного природного состояния, соблюдения сочетания социально-экономического развития трансграничных территорий с принципами устойчивого развития, техногенно-экологической безопасности и внедрение новых стандартов управления.

Предложена логическая функционально-структурная схема механизма трансграничного управления природоохранной деятельностью, которая включает: институциональный блок; блок по определению целей и принятия решений; блок по реализации решений; мониторинговый блок. Разработана также логическая модель интегрированного управления природоохранной деятельностью в трансграничных регионах, как составляющая международного природоохранного кластера.

Ключевые слова: трансграничный регион, система природопользования, охрана окружающей среды, организационно-экономический механизм управления, развитие, принципы, рычаги, инструменты.

ANNOTATION

Zhulkanych V. O. Management of environmental activities in a cross-border region. – The Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the candidate of economic sciences on specialty 08.00.06 «Economics of Nature Using and Environment Protection». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to solving the urgent scientific problem of improving the management of environmental activities in the cross-border region. The dissertation substantiates basic principles on the management of nature use and the sphere of protection and restoration of the environment, and the nature protection area of the cross-border region is considered as an ecological, social and economic system.

It has been proved that in the conditions of the activation of functioning of cross-border regions, implementation of the processes of joint cooperation at the interstate, regional and local level, it is important to ensure the reduction of the technogenic load on the environment, improvement of environmental management and environmental protection, and the achievement of the level of ecological safety of cross-border territories.

It has been recognized that the most active level of ecological and economic systems is regional, and regional production, economic conditions determine the nature of the economic specialization of the territory, the development of types of economic activity, the volume of pollution and the intensity of the impact on the environment.

It has been proved that in the conditions of deepening of market transformations and implementation of priorities of socio-economic development of the country and its regions, it is expedient to ensure the genesis of institutional transformations and to improve the economic mechanism in the field of environmental protection management.

There has been identified the effect of the principles of rational nature management on the ecosystem of the cross-border region in the process of economic use and consumption of natural resources, taking into account the interconnection of anthropogenic load and the possibilities of self-recovery of the natural resource potential of the region, establishing the priority of the ecological component of the sustainable development of the ecosystem over the economic one. There has been proved necessity of preserving the equilibrium of the system through the approval of production and natural rhythms, harmonization of environmental legislation of Ukraine and adjacent countries and strengthening the monitoring on its compliance.

The necessity of carrying out of complex ecological and economic estimation of natural resources, determination of public economic, social, ecological usefulness of natural resource potential has been substantiated.

The analysis of the status of the natural reserve fund of the cross-border region (Transcarpathian region) has been carried out, according to indicators (total number of objects of the nature reserve fund, their area, percentage of reserves, etc.), which characterize the dynamic changes in their state. It has been revealed that the pace of the development of nature reserve fund is less than declared in the program documents.

The thesis highlights the action of components of the mechanism of management of nature use, which is based on the development and implementation of nature protection programs, the use of monitoring and control over the processes of nature use, the implementation of environmental expertise and formation of the ecological world outlook of the population. Financial and legal provision of the processes of environmental use is important in the operation of establishing the effectiveness of the management mechanism.

There has been analyzed the state of implementation of regional and cross-border (international) programs of rational management of natural resources and environmental protection measures aimed at ensuring ecologically safe natural state, observance of the combination of socio-economic development of cross-border territories with the principles of sustainable development, technological and environmental safety and introduction of new management standards.

The logical functional and structural scheme of the mechanism of cross-border management of environmental activity has been suggested, which includes: an institutional unit; a unit for defining goals and decision-making; a unit for implementing solutions; a monitoring block. A logical model of integrated environmental management in cross-border regions as an integral part of the international environmental cluster has also been developed.

Key words: cross-border region, system of nature use, environmental protection, organizational and economic mechanism of management, development, principles, levers, tools.